

Article No. 311

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2023.10.22>

Artykuł recenzyjny / Review article

Dziedzina nauk humanistycznych / Humanities

Dyscyplina naukowa: literaturoznawstwo / Discipline of science: literary studies

Copyright © 2023 SRG and D. Żyłko¹

Citation:

Żyłko, D. (2023). Fioretti św. Nila Mirotoczywego ze Świętej Góry Athos. (Rec.: Św. Nil Mirotoczywy z Athos. *Pośmiertne pouczenia i prorocтва*. Przeł. G. Ojcewicz. Szczytno: Wydawnictwo Greg-Art, 2023, 213 s.). *Studia Rossica Gedanensia*, 10: 407–411. DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2023.10.22>

FIORETTI ŚW. NILA MIROTOCZYWEGO
ZE ŚWIĘTEJ GÓRY ATHOS
(Św. Nil Mirotoczywy z Athos. *Pośmiertne pouczenia i prorocтва*.
Przeł. G. Ojcewicz. Szczytno: Wydawnictwo Greg-Art, 2023, 213 s.)

DOROTA ŻYŁKO

Uniwersytet Gdański / University of Gdańsk

Wydział Filologiczny / Faculty of Languages

ul. Wita Stwosza 51, 80-308 Gdańsk, Polska / Wita Stwosza St. 51, 80-308 Gdańsk, Poland

Corresponding Author e-mail: dorota.zylko@ug.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6766-5635>

(*nadesłano / received 25.11.2023; zaakceptowano / accepted 30.11.2023*)

Abstrakt

Artykuł zawiera omówienie książki *Pośmiertne pouczenia i prorocтва* św. Nila Mirotoczywego z Athos, wydanej w tłumaczeniu i opracowaniu naukowym Grzegorza Ojcewicza (2023) z posłowiem Jarosława Moskalika. Podstawą przekładu polskiego jest

¹ This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>) which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the article is properly cited, the use is non-commercial, and no modifications or adaptations are made. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Languages [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny].

„uwspółcześniony” przekład na język rosyjski z greckiego manuskryptu *Посмертные вещания преподобного Нила Мироточивого Афонского* (Żytomierz 2002). Autorka artykułu porusza m.in. kwestię wykorzystania metodologii badań filologii śledczej w procesie zbierania i interpretowania materiału źródłowego.

Słowa kluczowe: Św. Nil Mirotoczywy z Góry Athos, *Pośmiertne pouczenia i prorocstwa*, wschodniochrześcijańska literatura parenetyczna.

Abstract

Fioretti by Venerable Nilus the Myrrhusher of Lavra of Mount Athos

The article discusses a book by the Venerable Nilus the Myrrhusher of Lavra of Mount Athos, titled *Posthumous Instructions and Prophecies*, translated and edited by Grzegorz Ojcewicz (2023) with an afterword by Jarosław Moskalik. The Polish translation is based on a “modernized” translation into Russian from the Greek manuscript titled *Посмертные вещания преподобного Нила Мироточивого Афонского* (Zhytomyr 2002). The author addresses, among other things, the use of investigative philology as a research methodology in the process of collecting and interpreting source material.

Keywords: Venerable Nilus the Myrrhusher of Lavra of Mount Athos, *Posthumous Instructions and Prophecies*, Orthodox Christian paraenetic literature.

W Wydawnictwie „GregArt” ukazała się kolejna książka jego właściciela, profesora Grzegorza Ojcewicza, który jest zarazem autorem przekładu z języka rosyjskiego, wyboru tekstów, komentarza naukowego, opracowania redakcyjnego oraz projektu okładki i składu – Św. Nil Mirotoczywy z Athos, *Pośmiertne pouczenia i prorocstwa*, Szczytno 2023.

Pozycja ta zasługuje na szczególną uwagę z wielu powodów. Jej treść, mająca wszelkie cechy wschodniochrześcijańskiej parenetycznej tradycji oralnej oraz piśmienniczej, stanowi niezwykle emocjonalny obraz upadku moralnego, duchowego wspólnoty mnichów, zamieszkującej w XIX wieku Świętą Górę Athos. Sytuacja egzystencjalna oraz grzechy ojców, słynących niegdyś z nieskazitelności, wypracowanego poprzez swoje ascetyczne wy/czyni (*podwigi*) wzorca anachorety – hezychasty, były na tyle gorszące, że wymagały nadprzyrodzonej ingerencji. „Przekaz z niebios” dokonał się za przyczyną zmarłego w 1651 roku greckiego mnicha św. Nila Mirotoczywego. Swoje prorocze pouczenia, naukę moralną, przerażające wizje eschatologiczne przekazał Teofanowi (półanalfabecie) w trakcie pośmiertnych objawień w latach 1813–1819. Właśnie takie medium czynią ten ustny przekaz wiarygodnym, pozarozumowym, nieuchwytnym. Mamy tutaj przykład „komunikacji pionowej” – jakże odmiennej w swej naturze od „poziomej” – w akcie komunikacji międzyludzkiej realizowanym za pomocą języka naturalnego. Pytanie zatem: w jakim standardzie języka greckiego „rozmawiali” (‘porozumiewali się’) – jest mało istotne (zob. s. 19).

Dla filologa ważne jest utrwalenie, zapis przesłania św. Nila, powstanie pierwszej redakcji rękopisu – tzw. „matki” (zob. s. 56). Święty Nil zaistniał bowiem w prawosławnej literaturze religijnej dzięki biegłemu w piśmie Gierasimowi. Jemu to Teofan (z pewną zwłó-

ką czasową) podyktował słowa św. Nila Mirotoczywego. Mamy tu zatem ciekawą, złożoną konstrukcję autorskiej instancji: od autora pierwszej instancji (św. Nila), drugiej (Teofana), po autora trzeciej instancji (redaktora Gierasima). Redakcja „matka” została wywieziona przez Teofana i Gierasima z Athosu do monasteru św. Sawy na Pustyni Judzkiej (zob. s. 56). Słowa pouczeń (przestrogi) św. Nila stały się skutecznym środkiem dyscyplinującym nie tylko środowisko mnichów atoskich, ale również i innych prawosławnych wspólnot monastycznych.

Niewątpliwie polska edycja (wybór tekstów z rosyjskojęzycznego obszernego, pełnego wydania) *Pośmiertnych pouczeń...* jest dziełem pionierskim, które – być może – w przyszłości da początek całej serii translatorskiej. Grzegorz Ojcewicz jako wybitny tłumacz praktyk literatury rosyjskiej (w tym również religijnej) na język polski, autor przekładu tego niezwykłego przesłania „zza światów”, świetnie zdaje sobie sprawę z ryzyka i wielkiej odpowiedzialności za wybór często bardzo trudnych decyzji dotyczących strategii działań przekładowych. Z pokorą przyznaje sam, że „przeciera cierniowy translacyjny szlak” (s. 20). Należy zaznaczyć, że podstawą tłumaczenia polskiego jest „uwpółcześniony” przekład na język rosyjski z greckiego manuskryptu (nigdzie nie podano, z jakiej redakcji?) – *Посмертныя вѣщания преподобнаго Нила Мироточиваго Афонскаго*, Żyтомierz 2002. Z punktu widzenia tekstologii (złożonej filiacji tekstów) sprawę polskiego przekładu komplikuje fakt, że i to źródło translacji oparte jest na wcześniejszym wydaniu z 1912 roku. Twórcą tego przekładu na język rosyjski, autorem komentarzy (wraz z zaproszonymi do współpracy teologami), jest archimandryta Aleksander (Grigorjew). Najprawdopodobniej przeczuwał on, jak tragiczne czasy nadchodzą dla Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, skoro poświęcił się wydaniu tak mocnego i wyraziście wysłowionego przesłania/przestrogi św. Nila, skierowanego nie tylko do międzynarodowej prawosławnej społeczności mnichów atoskich ławr, monasterów czy mniejszych wspólnot (kielii). Słowa św. Nila są ponadczasową przestroga dla całej ludzkości zagrożonej upadkiem, jeśli będzie nadal siać zgorzenie ciężkimi grzechami, które niegdyś zgubiły mieszkańców biblijnych miast Sodomy i Gomorj. W obecnym świecie, ogarniętym tyłoma krwawymi konfliktami zbrojnymi, Szatan już się nie ukrywa. Może więc *Pośmiertne pouczenia* mocą wielkiego autorytetu świętego ascety pomogą go zdemaskować i osłabić siłę Złego? Warto nadmienić, że rosyjskie tłumaczenie autorstwa archimandryty Aleksandra zostało wydane w Kielii Zwiastowania Najświętszej Marii Panny (Chilandarskiego Monasteru na Athosie) hieroschimozakonnika Parthemiusza.

Ojciec Parthemiusz (1840–1917), w życiu świeckim Piotr Konstantynowicz Gwozdiew, zasłynął jako podwiźnik – praktykujący niezwykle surowy typ ascezy. Ta właśnie Kielia posiadała regułę zbliżoną w swym radykalizmie do ekstatycznych form umartwień monastycyzmu syryjskiego, była najbardziej wymagającą na Athosie. Święty Nil cytuje mistrza kontemplacji chrześcijańskiej – św. Izaaka Syryjczyka (VII w.). Ten wielki mistyk, pełniący przez kilka miesięcy obowiązki biskupa Niniwy, był tak zgorzony zachowaniem, zatwardziałością serc jej mieszkańców, że zrezygnował ze swego urzędu i porzucił „świat”, by prowadzić życie anachorety. W swoich pouczeniach, traktatach teologicznych, nie przerażał wizją mąk piekielnych, ale próbował ocalić człowieka, subtelnie prowadząc go drogą przemiany wewnętrznej, ucząc cichej modlitwy serca. Silnie oddziałuje na wyobraźnię jego wizja piekła. Według św. Izaaka człowiek, który nań zasłuży, będzie smagany biczem

Bożego Miłosierdzia, cierpienie nie do wyobrażenia sprawi mu jego grzeszne życie wobec odrzuconej przezeń tak Wielkiej Miłości.

W *Pośmiertnych pouczeniach* św. Nila wyraźnie wybrzmiewa wielowiekowa tradycja zatroskania Ojców Pustyni o zbawienie człowieka. Pomocne słowa (drogowskazy), aby podążać we właściwym kierunku, zawarte są w zbiorach o różnych nazwach: *Apophthegmata Patrum*, *Paterikon*, *Księga Starców*, *Gerontikon*, *Verba Seniorum*, *Fioretti Pustyni*. Ostatnia nazwa ma w naszym tekście wyjątkowo odniesienie nie do *Kwiatków św. Franciszka*, lecz kwiatków (fioretti – często skutecznie kłujących róż!) świętych Ojców z Góry Athos, która nazywana jest Ogrodem Matki Bożej jako Patronki tego niezwykle urokliwego miejsca na ziemi. Podobnie jak i w apoftegmatach, tak i w przypadku tekstu pouczeń św. Nila obecne są ślady tradycji ustnej: oralny styl addytywny (zob. ss. 99, 100, 101, 113, 114, 164), zwroty apelatywne typu: „mówię ci” (np. s. 89), „posłuchaj” (s. 96), czy też mozaikowa struktura narracyjna (silnie zdialogizowane historie skonstruowane z wątków apokryficznych, krążących w ustnym obiegu ludowej religijności – zob. rozdz. 10, 11).

Te wszystkie cechy w przekładzie polskim *Pośmiertnych pouczeń* są przez polskiego tłumacza, G. Ojcewicza (dodajmy, że również uznanego teoretyka przekładu), znakomicie oddane. Książd prof. Jarosław Moskałyk (recenzent wydawniczy książki) w *Posłowniu* (s. 201) bardzo wysoko ocenia jakość translacji oraz jej wartość poznawczą, zwłaszcza dla czytelników z obszaru tradycyjnie zwanego Slavia Romana.

Książka *Pośmiertne pouczenia i prorocтва* w przekładzie z rosyjskiego i opracowaniu naukowym prof. Grzegorza Ojcewicza stanowi nową i niezmiernie pasjonującą propozycję z serii wschodniej idei teologiczno-duchowej. O wyjątkowym znaczeniu wskazanego utworu przede wszystkim świadczą: jego premierowe pojawienie się w języku polskim, rzetelne oddanie myśli i ducha zawartych w przekładzie rosyjskim i wreszcie samo przesłanie jako „wizja zza światów” XVII-wiecznego mnicha greckiego św. Nila Mirotoczywego (Nikolaosa Terzakisa, ok. 1601–1651). Tekst polski oprócz popularyzacji ważnego przekazu religijnego i teologicznego posiada jeszcze bardzo istotne cechy edukacyjne.

Osobną część publikacji stanowi bardzo szczegółowo opracowane kalendarium życia męczennika Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej archimandryty Aleksandra (1874–1938) oraz jednego z trzech jego oprawców (tzw. trójki UNKWD na Kraj Krasnojarski), Zelika Izrailowicza Rabinowicza (1901–1938). Tutaj wypracowana i sprawdzona w praktyce metodologia badań filologii śledczej, której twórcą jest właśnie prof. Ojcewicz, pozwala przy użyciu właściwych dlań narzędzi badawczych efektywnie wykorzystać i zinterpretować skrupulatnie zebrany i bezcenny materiał źródłowy. Było to zadanie bardzo trudne w warunkach trwającej obecnie napastniczej wojny rosyjsko-ukraińskiej, zlikwidowanego dnia 5 kwietnia 2022 roku decyzją sądu Stowarzyszenia „Memoriał” (nazywanego „sumieniem Rosji”), braku dostępu do archiwów urzędów rosyjskich. W pewnym stopniu rekompensuje te obiektywne trudności zebrana obszerna literatura przedmiotu oraz bogate „materiały sieciowe”.

I może na koniec przysłowiowa łyżka dziegciu w beczce miodu. Chodzi o charakter komentarzy pochodzących od polskiego tłumacza. Metody badawcze użyteczne w przypadku filologii śledczej nie mogą być stosowane w odniesieniu do – jakby się wyraził Jerzy Nowosielski – „bytów subtelnych”, jakie pojawiają się w tekstach religijnych. Redaktor nie powinien postępować jak Salieri, który – według Puszkina – chciał harmonię algebrą

przetestować. Sfera sacrum z jej ontologią, sposobem istnienia domaga się odrębnej metodologii. Najbardziej może byłoby tutaj adekwatne podejście fenomenologiczne, dążące do uchwycenia istoty zjawisk natury duchowej w odpowiednim opisie². Wielość rzeczywistości niepodobna badać, komentować, dociekać ich prawdziwości na sposób przyrodnawczy. Sfera cudowności istnieje jako realność, ma dla ludzi sens, nie można podchodzić do niej z narzędziami nauk empirycznych. Istnieje przecież i możliwość skorzystania z metodologii badań hermeneutyki tekstów biblijnych czy semiotyki. Komentarz naukowy do tekstów biblijnych wspaniale wzbogacają komentarze Ojców Kościoła – wydania wcześniejsze i najnowsze (np. seria wydawnictwa WAM *Ojcowie Kościoła komentują Biblię*).

Może jeszcze słów kilka na temat tajemniczej ryby, która ocalała Jonasza (Jon 2,1), zmuszając go wbrew jego woli do posłuszeństwa wobec Jahwe. Św. Nil Mirotoczywy podaje jej nazwę *dramidion* (zob. rozdz. 15, s. 123). Nie znajdziemy jej w komentarzach biblijnych... Ale Anna Świderkówna (1998: 262) w swoich *Rozmowach o Biblii* podpowiada ciekawy trop dalszych penetracji:

Autor Księgi [Jonasza] wykorzystał tu motyw znany z legend różnych ludów. Jedna z nich związana jest, rzecz znamienna, z portem Jafo [Jon 1,3]. W starożytności pokazywano tam szczątki wielkiej ryby, która miała przynieść na brzeg greckiego herosa, Perseusza, śpieszącego na ratunek pięknej Andromedzie...

Bibliografia / References

- Otto, R. (1968). *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*. Przeł. B. Kupis. Seria Religioznawcza. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Posmertnye veščaniâ prepodobnogo Nila Mirotočivogo Afonskogo*. (2002). Perevod s grečeskoj rukopisi. Žitomir: Ni-ka [Посмертныя веščанія преподобнаго Нила Мироточиваго Афонскаго. (2002). Перевод с греческой рукописи. Житомир: Ни-ка].
- Św. Nil Mirotoczywy z Athos. (2023). *Pośmiertne pouczenia i prorocтва*. Wybór tekstów, przekład z rosyjskiego, redakcja i opracowanie naukowe G. Ojcewicz. Posłowie J. Moskałyk. Szczytno: Wydawnictwo Greg-Art.
- Świderkówna, A. (1998). *Rozmowy o Biblii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.

² Zob. klasyczną pracę *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych* Rudolfa Otto (1968).